ETIKA

Etika

Velmi stručný úvod

Simon Blackburn

KAROLINUM

Etika
Velmi stručný úvod

Simon Blackburn

———

Z anglického originálu *Ethics: A Very Short Introduction, Second Edition* vydaného nakladatelstvím Oxford University Press v roce 2021 přeložila Barbora Maturová

Vydala univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum
Praha 2022
Redakce Jana Jindrová
Grafická úprava Zdeněk Ziegler
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
První české vydání

© Univerzita Karlova, 2022
© Simon Blackburn, 2021
Translation © Barbora Maturová, 2022

ISBN 978-80-246-5194-1
ISBN 978-80-246-5231-3 (pdf)
ISBN 978-80-246-5232-0 (epub)
ISBN 978-80-246-5233-7 (mobi))

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

© Univerzita Karlova, 2022
© Simon Blackburn, 2021
Translation © Barbora Maturová, 2022

ISBN 978-80-246-5194-1
ISBN 978-80-246-5231-3 (pdf)
ISBN 978-80-246-5232-0 (epub)
ISBN 978-80-246-5233-7 (mobi)

OBSAH

Předmluva k druhému vydání /7

Úvod /9

ČÁST PRVNÍ – SEDM HROZEB PRO ÚVAHY O ETICE /15
1. Hrozba smrti Boha /19
2. Hrozba relativismu /25
3. Hrozba egoismu /32
4. Hrozba evoluční teorie /37
5. Hrozba determinismu a marnosti /42
6. Hrozba nerozumných nároků /45
7. Hrozba falešného svědomí /48

ČÁST DRUHÁ – ZÁKLADY /53
8. Dva druhy důvodů /57
9. Lidské společenství /61
10. Dobré jednání a dobrý život /65
11. Kategorický imperativ /69
12. Přirozený stav /75
13. Vznik norem /80

ČÁST TŘETÍ – NĚKOLIK ÚVAH O ETICE /85
14. Touha a význam /87
15. Největší štěstí pro co nejvíce lidí /90
16. Svoboda /94
17. Paternalismus /97
18. Práva a přirozená práva /101
19. Narození a smrt /105
20. Slušnost, zdvořilost a důvěra /116

Doporučená četba /123

Rejstřík /125

K sepsání prvního vydání této knihy mne vedla obava, že úvody do etiky se nakonec obvykle nezabývají tím, co lidem na etice doopravdy vadí. Podle mne se ve skutečnosti obávají, že etické myšlení a etické nároky jsou vlastně podfuk. Svou práci jsem tedy vystavěl jako odpověď na některé z těchto obav.

První vydání vyšlo v roce 2001. Mezitím se doba změnila. Žijeme v méně optimistickém světě. Více si uvědomujeme, jak se kolem nás hroutí morální i politické prostředí. Politika je obecně čím dál agresivnější a zároveň čím dál nezávislejší na pravdě či rozumu. V roce 2001 jsem mohl napsat, že morální prostředí je pro lidi většinou neviditelné. Dnes už tomu tak není. V některých oblastech jsme výrazně tolerantnější, například v přijímání gayů a transsexuálů (a prolhaných politiků), ale v jiných tolerance ubývá. Svoboda slova je často v ohrožení, a přitom lidé ochotně využívají relativního závětří internetu, aby poučovali, obviňovali a haněli ostatní. Chování není svázané tolika pravidly, což je v některých případech dobré, ale obecně jsme svědky znepokojivého úpadku spolupráce, důvěry a důvěryhodnosti. Je tedy příhodná chvíle, abychom se na etiku podívali znovu. Abychom se podívali na to, jak o ní uvažovat a jakou roli hraje v našich životech.

První vydání jsem psal, když jsem ještě učil. Mé poděkování tehdy patřilo Research School of Social Sciences na Australské národní univerzitě za přestávku, v níž jsem tuto knihu mohl napsat. Dnes, kdy už neučím na plný úvazek, musím poděkovat Trinity College v Cambridgi za velkorysou podporu, již nabízí starším členům učené společnosti. A opět bych rád poděkoval své ženě za to, že mi poskytla své redaktorské dovednosti, za její shovívavost, neutuchající trpělivost a dobrou náladu.

Etické prostředí je okolní klima představ o tom, jak žít. Určuje, co vnímáme jako přijatelné nebo nepřijatelné, hodné obdivu či zavržení. Rozhodujeme podle něj, zda se věci ubírají dobrým, anebo špatným směrem. Utváří naši představu o tom, co se od nás očekává a co máme my očekávat od druhých. Formuje naše emocionální reakce. Určuje totiž, kdy se hněvat, a kdy být za něco vděčný, co odpustit, a co ne. Je zdrojem našich norem – našich norem chování. Podle některých myslitelů, z nichž nejznámější je asi G. W. F. Hegel (1770–1831), etické prostředí utváří naši identitu jako takovou. Naše vědomí sebe samých je z větší části, či dokonce z podstaty věci, vědomím toho, co ztělesňujeme pro ostatní. Potřebujeme vědět, jakou cenu máme v očích toho druhého, v očích světa.

Své vlastní představy obvykle považujeme do té míry za samozřejmé, že si je ani nemusíme uvědomovat. Jako by tvořily čočku, přes niž se díváme na společnost. Ovšem čočky samé si ani nemusíme být vědomi. Naše etické představy se projevují tendencí přijímat či odmítat způsoby myšlení a cítění, tendencí, kterou u sebe nemusíme ani rozpoznat, natož abychom ji dovedli formulovat. Právě takové tendence však vytvářejí naše etické prostředí a řídí společenský a politický svět.

Etické prostředí není v žádném případě totéž co prostředí *moralizující*. Jednou ze známek etického prostředí může být právě odpor k moralizování, je-li nějakým způsobem nemístné či nevhodné. Už to, že si něco takového myslíme, nějak ovlivňuje náš způsob života. Jedním specifikem našeho současného prostředí tak například je, že se mnohem víc staráme o svá práva než o své „dobro“. Mnohé etické tradice po celém světě se staraly především o stav lidské duše, tedy o určitý

osobní stav zbožnosti, spravedlnosti či harmonie. Takový stav může mít podobu sebezapření a odpoutání se, netečnosti, poslušnosti nebo poznání, především poznání sebe sama. Pro Platóna nemohlo existovat spravedlivé společenské uspořádání, které by nesestávalo ze spravedlivých občanů. Tím ale zároveň připouštíme, že vnitřní harmonie či „spravedlnost" v duši občanů si žádá politické uspořádání, které je spravedlivé – jde o souhru, nikoli o začarovaný kruh. Slepice a vejce se vyvíjejí společně. (Měli bychom si ale uvědomit, že by také mohly společně vyhynout, jako mohou společně vyhynout spravedlnost a čestnost u občanů a spravedlnost a čestnost politického společenství.)

Dnes se o stav našich duší tolik nestaráme. Máme sklon se domnívat, že moderní ústavní demokracie fungují bez ohledu na soukromé neřesti těch, kdo v nich žijí. Mnohem více nás zneklidňuje, když máme mluvit o našem dobru: působí to moralizujícím, nedemokratickým nebo elitářským dojmem. Podobně nás zneklidňuje, když máme mluvit o povinnosti. Viktoriánský ideál života oddaného povinnosti či poslání je nám ve své podstatě už cizí. Větší část naší morální energie tak směřuje k ochraně nároků vůči sobě navzájem, a to včetně ochrany stavu naší duše jako čistě soukromé, čistě naší věci. Domníváme se, že máme právo být takoví, jací jsme. Trváme na tom, že máme právo na své vlastní názory, bez ohledu na to, jak hloupí či nedbalí jsme byli, když jsme si je utvářeli. V této knize uvidíme, jak může tento aspekt našeho prostředí působit.

Člověk je etický živočich. Nemám tím na mysli, že bychom se přirozeně chovali nějak zvlášť dobře nebo že bychom si bez ustání navzájem radili, co dělat. Ale posuzujeme a hodnotíme, srovnáváme a oceňujeme, nárokujeme si a ospravedlňujeme. To či ono „neupřednostňujeme" sami pro sebe, v izolaci. Upřednostňujeme, když jsou naše upřednostnění sdílená. Jsou-li pro nás důležitá, děláme z nich požadavky na druhé. Pod vlivem událostí neustále upravujeme svůj pocit odpovědnosti, svou vinu a stud i vnímání své vlastní hodnoty a hodnoty druhých.[1]

[1] V knize od G. W. F. Hegela *Fenomenologie ducha* (1960) je vzájemné působení, o němž se tu zmiňuji, dramaticky rozehráno v podobě takzvané „dialektiky pána a raba" (oddíl B, část 1, s. 154–161). Jejím hlavním sdělením je, že pokud

Doufáme, že ze svého životního příběhu vyjdeme se ctí. Jsme rádi, když jsou naše slabosti skryté a lze je zapřít. Drama, literatura i poezie promýšlejí standardy chování a jejich důsledky. Ve velkém umění to platí zjevně. Avšak stejně neomylně o tom svědčí naše houževnatá záliba v klepech, televizních zpovědích a mýdlových operách.

Úvahy o etickém prostředí nejsou soukromým hájemstvím hrstky akademických teoretiků na univerzitách. Satirik, karikaturista, umělec i romanopisec komentují a kritizují převládající prostředí stejně efektivně jako ti, jimž říkáme filozofové. Díla angažovaných romanopisců, jako jsou Harriet Beecher Stoweová, Dickens, Zola nebo Solženicyn, mohou mít mnohem větší dopad než práce akademických teoretiků. K ukončení války ve Vietnamu možná přispěla jediná fotografie víc než všechny spisy morálních filozofů dohromady.

Etickým prostředím se samozřejmě nezabývá jen filozofie. Její úvahy ale mají jednu specifickou ambici. Touto ambicí je pochopit, odkud se berou motivace, rozum a cit, které nás ovládají. Porozumět spleti pravidel či „norem", o něž se opírají naše životy. Nalézt systém ve zdánlivé změti principů a cílů, které uznáváme (nebo to alespoň říkáme), i když někteří filozofové volí jiný směr a radí nám, abychom se s touto spletí nejen smířili, ale abychom ji dokonce oslavovali. Ať tak či onak, filozofie doufá v hlubší sebepoznání. Ani sami filozofové samozřejmě prostředí, které reflektují, neuniknou. Každý příběh lidské přirozenosti v prostředí doby je výsledkem lidské přirozenosti a prostředí doby. Takové příběhy mohou být nicméně lepší nebo horší.

Už jen tím, že toto úsilí obdivujeme, sami jej vynakládáme či ho jen tolerujeme, zaujímáme jisté morální postoje. Ty mohou samy o sobě v různých obdobích vzkvétat či uvadat podle toho, jak moc se nám zamlouvá, co vidíme v zrcadle. Odmítnout toto úsilí je přirozené, zvlášť když si žijeme celkem pohodlně. Nemáme koneckonců rádi, když nám někdo říká, co máme dělat, a nejvíc se bráníme, když chceme provést

---

neuznáte hodnotu druhých, bude jejich uznání vaší hodnoty zas nesmyslné pro vás. Elegantněji tento smysl vyjádřil Groucho Marx, když řekl: „Nechtěl bych patřit ke klubu, který by mě měl za člena." Seriózněji o tomto tématu pojednává Charles Taylor v knize *Sources of the Self* (1989).

nějakou špatnost. Chceme si užívat života a chceme si ho užívat s klidným svědomím. Lidé, kteří tuto pohodu narušují, jsou nepohodlní. Tak bývají moralisté a další kritici na hodech nezvanými hosty a máme vůči nim četné obranné prostředky. Stejným způsobem se někteří jedinci dovedou po určitou dobu izolovat od špatného fyzického prostředí. Mohou je dokonce vytvořit pro vlastní zisk. Majitel chemičky klidně bydlí na návětrné straně své továrny a dřevorubec asi ví, že stromy dojdou, teprve až on bude po smrti. Podobně se někteří jedinci dovedou chránit před špatným morálním prostředím nebo z něj mít zisk. Stejně jako plevel prospívá na úkor jiných rostlin, někteří lidé prospívají na úkor ostatních.

Ti z nás, kteří neradi bojují, mohou být ostatními využíváni. Lidem, kteří odhazují odpadky na zem nebo zakládají černé skládky, to projde, protože většina svědků se bojí zasáhnout, zatímco někdy stačí zatroubit na jiného motoristu, aby člověk skončil v nemocnici.

Etika nás znepokojuje. Býváme tak trochu nesví, když myslíme na to, jak čerpáme světové zdroje, či na to, že naše pohodlí závisí na mizerných pracovních podmínkách třetího světa. Někdy se v obraně rozhněváme, když na takové věci přijde řeč. Mají-li ale vykořisťovatelské postoje zakořenit v kultuře a nebýt pouze doménou hrstky darebáků, budou potřebovat svůj vlastní příběh. Takové etické prostředí by nám umožňovalo mluvit o „trhu“, který ospravedlní *naše* vysoké ceny, o „jejich sobectví“ a „našich právech“, kterými ospravedlníme, že se zlobíme kvůli *jejich* vysokým cenám. Rasisté a sexisté musí vždycky, stejně jako otrokáři před občanskou válkou v Americe, vyprávět sami sobě příběh, který bude jejich systém ospravedlňovat. Takové etické prostředí bude utvrzovat přesvědčení, že *my* jsme civilizovaní a *oni* ne nebo že *my* si své bohatství zasloužíme víc než *oni* nebo že *my* jsme inteligentní, citliví, racionální, progresivní, vědečtí, směrodatní, požehnaní nebo jediní, komu lze svěřit práva a svobodu, kdežto *oni* takoví nejsou.[2] Pomýlená etika je nezbytným předstupněm robotáren, koncentračních táborů a pochodů smrti.

[2] V průběhu celé knihy budu používat kurzívu, když budu chtít zdůraznit nějakou myšlenku, která rozděluje lidi na ty, kdo jsou uvnitř (insiders), a na ty, kdo jsou venku (outsiders). Jde tedy o protiklad mezi *my* a *oni*. Kurzíva by rovněž měla

Začínám proto tuto knihu pohledem na to, jak někdy reagujeme, když nám etika vtrhne do života. Jsou to reakce, které různým způsobem představují hrozbu etickému myšlení. Následně, v druhé části, probereme otázku základů etiky: konečné odůvodnění etiky a její spojitosti s lidským věděním a pokrokem. Ve třetí části se nakonec podíváme na některé problémy, jimiž nás život zahrnuje, s využitím materiálu z prvních dvou částí.

hrát jistou zcizující úlohu. V mnoha kontextech je totiž pojetí nějakého problému v intencích „my" a „oni" problematické samo o sobě. Sugeruje nám rozdělení do kmenů či bublin a naznačuje, že každá ze stran je tak nějak z jednoho kusu, čímž se stírají rozdíly uvnitř jednotlivých skupin. Téměř o každém takovém rozdělení je třeba pochybovat.